

TELEPÜLÉSKÉP FEJLESZTÉSI STRATÉGIÁK SZÉKELYFÖLDÖN

Magyari Zsuzsa

Témavezető: Sugár Péter DLA

BME ÉPÍTŐMŰVÉSZETI DOKTORI ISKOLA 2012/13

A kicsi szép – Lehetséges (ki)utak és stratégiák itt és most

Előszó

A kutatás a székelyföldi régió sajátos épített környezeti aspektusával foglalkozik, melynek legfontosabb jellemvonásai a táji-jelleg, a népi építészet, valamint a hagyományos falukép. Célja az építészeti kultúra változásának ismertetése, leszűkítve a témát a faluban zajló folyamatokra, melynek aktualitását a 2009-ben elkezdett és jelenleg is tartó székelyföldi falukép-védelmi törekvések támasztják alá. A tanulmány vizsgálja, hogy építészeti eszközökkel hogyan lehet elősegíteni a térség egységes építészeti karakterének megőrzését, folytonosságát, a hagyományos táj- és településkép megtartását, valamint, hogy a megváltozott életmód következtében mennyiben felelnek meg ezek a régi struktúrák a mai használatnak.

Bevezetés

Leginkább a vidék építészetére jellemző az életmód és az épített környezet közötti szétválaszthatatlan kapcsolat, melyet főként a gazdálkodó tevékenység, a földdel – helyi erőkkal, a hely "génuszával" – való kapcsolat határoz meg (Dr. Reischl Gábor, 1995). A kiegyensúlyozott kapcsolati rendszer kiegyensúlyozott építészetet eredményezhet. Az életmód kontinuitása által (amennyiben ez lehetséges) az újabb épületek megjelenése is illeszkedhet a hagyományos faluképbe.

A gazdálkodás alapvető élettörvény – gazdálkodás a földdel, vizeinkkel, mikrokörnyezeti adottságainkkal, épített környezetünkkel. Fenntartható fejlődés csak értékeink felismerésével és védelmével képzelhető el.

Az építésznek is gazdálkodnia kell a környezettel, a tájjal. A tájgazdálkodás, környezetgazdálkodás a települések fejlesztésénél elengedhetetlen fogalmak. A vidéki falvak, települések kül- és belterületeit egységben kell kezelni és fejleszteni, decentralizációval, kisebb térségek önálló infrastrukturális ellátásával, a regionalitás előtérbe helyezésével.

FALUKÉP-VÉDELEM

Régen erős volt a közösség összetartozása, az ökológikus szemlélet volt jellemző a falu építészetére: helyi építő anyagok-, erőforrás-, tudás használata. Ma azonban jellemző a különálló házak megjelenése a faluszerkezetben, melyek eltérnek a falu hagyományos léptékétől. Mindez azt sugallja, hogy a közösségben az egyensúly megbomlott. Ilyen értelemben az építészetben is tetten érhető a közösség egyöntetűsége. A kirívó épületek tulajdonosai nem a közösség tagjai, mindazonáltal az ember önmaga számára is már fenntarthatatlan léptéket választ. A felbomló faluközösségek tükörképeként jelenik meg a rendezetlen falukép.

Székelyföldön a legfőbb természeti és táji értéket képviselik a hagyományos táj szerkezet és falukép. A térség kevésbé urbanizált része Romániának, emellett sajátos földrajzi, politikai helyzetben van: az ország közepén lévő periféria, mely a fejlődés nagy áramaiból kimaradt. A hagyományos faluképet a szegénység is konzerválta. Az egységet a természet, táj és épített környezet adja.

Ma a falukép kaotikus képet mutat. Ennek okai az elmúlt két évtizedben megváltozott gazdasági helyzet és életmód. Azelőtt mintegy skanzenszerű állapotban őrződött meg a hagyományos falukép. Mindez szükségessé teszi a térség átgondolt, stratégiába foglalt építészeti fejlesztésének lehetőségét.

1. kép: Kászontáiz, táj- és településszerkezet

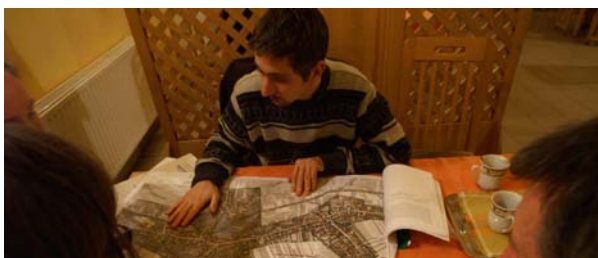
Használatban bekövetkezett változások

A többnyire mezőgazdasággal és állattartással foglalkozó lakosság mára teljes mértékben a város vonzásába került, ez kínál alapvetően megélhetést. A lakosság egy része még hagyományos életformát folytat (állattartás, családi ipari tevékenység), de kérdés, hogy ebből meg tud-e élni, és ennek hogyan felel meg a régi ház. A fiatalok már nem gazdálkodnak, a házak tönkremennek, vagy átalakulnak, az új igényeknek megfelelően. Ma felgyorsult ez a folyamat, régen az idő engedte, hogy a legbölcsebb megoldások keletkezzenek – fokozott átalakulással. A lassú építés szorosabbra fűzte az ember és táj viszonyát, ma a felgyorsult idő kontrolálhatatlan folyamatokat eredményez. A régi házakat lebontják, átalakítják, új, városias lakóházak épülnek, amelyek nem követik a helyi építészeti hagyományokat. Új igények merülnek fel az épületekkel kapcsolatban, az új építkezések sokszor nyugat-európai vagy magyarországi mintákat követnek, amely a székely falvak esetében idegen, szerencsétlenül mutat, erőltetett. A városiasodás egyben a hagyományokból való kivetkőzést is jelenti. A folyamatot erősítik a városi tömbházakból “elmenekülő” kertes-házak környezetbe vágó új kitelepedők is. A közművesítés előrehaladtával ennek a kertvárosiasodásnak a képe rajzolódik ki egyre határozottabban.

FEJLESZTÉSI STRATÉGIÁK

Romániában a műemlékvédelem, az épített és természeti örökség védelme az emlékezet- és kulturális identitás erősítése miatt kiemelt szerepet-, szakmai és politikai támogatottságot kapott az elmúlt időszakban.¹ Ez a kisebbségekre is érvényes, vállalva az autonóm magatartásformát, növelve a helyi értékek védelmének esélyét.

Az átfogó településkép-védelmi programot 2007-ben a Pogány-havas Kistérségi Társulás kezdeményezte,² majd Hargita megye tanácsa folytatta 2009-ben, helyi építész irodák bevonásával. Több mint 30 település részletes felmérése készült el, és további felmérések is folyamatban vannak.

2. kép: beszélgetés T. Kovács Áronnal, Kászonok

3. kép: Szabályozás, Kápolnás falu

¹ Serban Sturdza, mások: Patrimoniul construit si natural al Romaniei in pericol. Masuri prioritare de protectie, Palatul Cotroceni, 2008. Figyelmeztető felhívás – a román államelnök tájékoztatására, felelős építészek csoportja és a Román Építészakamara akkori elnökének vezetésével.

A felhívás figyelmeztet a fenntartható fejlesztési projektek-, a '89 utáni felelős hatóságok koherens magatartásának-, a szükséges pénzügyi támogatást megadó politikai döntés felelősségvállalásának hiányára, a gazdasági növekedéssel kialakuló ingatlanbefektetési nyomás és az ezzel járó ellenőrizetlen fejlesztés hatásaira.

² <http://www.poganyhavas.hu/>

Településkép fejlesztési stratégiaterv a Pogány-havas Kistérségben (Csík és Gyimes falvai)

A térség a magárahagyatottságának köszönhetően őrzi még a hagyományos építészeti, társadalmi struktúrákat, azonban a hely adottságait, erőforrásait figyelmen kívül hagyó országos fejlesztési programok, a külső behatások nyomai már bomlasztják a jellegzetes településszerkezeti képet.

„A választék kényszere az adottság egyetlen lehetősége helyett. Kiszabadulás a hely kényszeréből, betagozódva szinte észrevétlenül a divat kényszerébe. [...] Gyimes népének a lelkéért elkezdődött a versengés, amit fejlesztésnek hívnak.”

Az építész legfontosabb feladata és eszköze jelen esetben a kommunikáció. Bizonyos objektumok identitásőrző elemek a falu szövetében. A település egyedi karakterét megragadó, a múlt lenyomatait őrző, a hagyományos parasztházak tömegeinek geometriai kifejezőerejét példázó építészeti emlékek (út menti harangtoronyok, csengettyűk, stb.) a kortárs építészet elemeivé is válhatnak.

Stratégiai cél a települések arculatának megőrzése és fejlesztése: a régi, karakteres épületek, házsorok megvédése, a közterületek fejlesztése, az új ingatlanépítkezésekkel kapcsolatos szabályozás kialakítása, a szabályozás végrehajtásának biztosítása. A program részeként egy szabályozási kézikönyv készül, melyet a helyi önkormányzatok használhatnak, és a felújított Általános Rendezési Tervekbe is belefoglalnak. Ennek elemei a település tájjal való kapcsolata, településszerkezet védelme, település közterületeinek megjelenése (kertek, kereszték, sáncok, stb.), épületek megjelenése.

A fejlesztési terv³ elemei a tudatosan racionalizált telekhasználat, a meglévő házak fejlesztésére adott javaslatok, a hagyományok pozitívumait felhasználó új házak tervei, a szelíd energiatermelési technológiák, stb. A tanulmány javasolja a telepítési-, telek-beosztási struktúrák megtartását, a funkciók tudatos csoportosításával, megtartva a kapcsolatot a környező gazdálkodási terek felé. A hagyományos építési technológiák megismertetését, építőanyagok forgalmazását, bontott anyagok raktározását biztosító épületek/szaktanácsadó műhelyek kialakítását. A házak korszerűsítése hosszanti irányban történő bővítéssel az udvar irányába, vagy hátrafelé képzelhető el, megtartva a hagyományos formát.

4-6. kép: Énlaka, védett faluszerkezet

³ A fejlesztési tervet a Szent István Egyetem, Ybl Miklós Építéstudományi Kar Településmérnöki és Építészeti Tanszéke készítette 2007-ben, Dr. Reischl Gábor DLA tanszékvezető, Csontos Györgyi és Kámán Előd tanszéki mérnökök segítségével.

Csík területén a kisebb méretű telkeken a gazdálkodás fejlesztése nehézkes, a csűrök a falusi turizmus számára építhetők át, szállásként vagy közösségi épületként. Itt a szép arányú, „szoborszerű” székely házak hasznosítása csak a meglévő tömegben lehetséges, megtartva az eredeti alaprajzi struktúrát és a tömeg-arányokat. A karakteres házak példái lehetnek az új lakóházak tervezésének.

Stratégia a Hargita megyei műemlékvédelem számára

Hargita megyében a műemlékállomány kétharmada falusi környezetben található, alapvető jellegzetesség a hagyományos és máig konzerválódott falusi környezetek világa. A regionális építészeti gondolkodás is hamarabb eljutott ide, az építések könnyebben azonosultak ezekkel a példákkal. A kortárs építészet a hagyományos építészet elemeiből építkezik, a lokális értékekhez (célszerűség, egyszerűség, kézi építéstechnológia) ragaszkodik, mely az új házakat is hasonlatossá teszi a meglévő környezethez.

„Az egyszerű regionális, lokális értékeket felmutató nagyon csendes, humánussal telített építészet nyer. Ez ad nekünk esélyt: csupa apróságok tudnak megjelenni, mert igazi, valódi, hiteles az értékorientáltságuk.”

7-10. kép: Kilátó, Csíkkozmás (Macalik Arnold, 2012)

Az átfogó építészeti stratégia kidolgozását a megyei önkormányzat támogatja,⁴ a program része a helyi értékek, épített környezet tudatosítása, oktatása, rávezetés az örökség megvédésére, melyek idővel automatikussá teszik majd a folyamatot. A részletes falufelmérések képezik a fejlesztési stratégia alapját (“nemnövekedési” stratégia), tehát a felmérés, a meglévő állapot adja magát a szabályozást.

A települések egészére vonatkozó felmérések különböző szinteken készülnek: építészeti és telekhasználati felmérés (utcakép, porták, épületek, objektumok); a település tájvizsgálati tanulmányterve, a falu és a táji környezet viszonya (tájba illeszkedés, tájhasználat, településszerkezet és tájgazdálkodás). Emellett a községek adminisztratív területén fel van leltározva minden típusú terület (erdők, legelők, szántók), valamint a beltelkeken lévő értékes növényzet is (fasorok, patakpart, értékes fák, stb.).

⁴ A stratégiát konferencia keretében ismertették a helyi építészek: Az épített örökség fenntarthatósága Hargita megyében, Csíkszereda, 2013. 02. 22. (www.epitettorokseg.ro)

„...nem csak a házsorról van szó, hanem elrejtett, ma használaton kívüli értékek (pl. csordagyűjtő helyek, patakra járó helyek, patakhaszna), próbáljuk rekonstruálni a régi értékrendet, a mai funkciókkal megközelíteni használatban, tiszteletben, emlékezetben”

Az adatlapokon felmért ingatlanok típus szerint (értékkataszter), egységes kritériumrendszer alapján kapnak pontozásos besorolást. Végül a pontrendszer alapján történik a szabályozással összhangban álló munkálatok anyagi támogatása, az önkormányzat által támogatott programok célszerű és szakszerű megvalósítása. A stratégia rövid távú haszna, hogy létrejön egy részletes, elérhető adatbázis, az értékek leltára (az utóbbi években készült számos felmérésnek semmi nyoma nincs). Hosszú távú célja a helyi védelem növelése, a gazdasági-, társadalmi- és területi programok összehangolása, fenntartható fejlesztésbe illesztése.

“Ez nem oldja meg, hogy a térség építésze felemelkedjen, de megoldja, hogy a térség építészeti gondolkodása a helyén legyen. Egy komoly fék tud lenni.”

Párhuzamok

A magyarországi falvakkal és a Nyim esettanulmánnyal⁵ kapcsolatosan azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az átfogó támogatási rendszer és fejlesztési stratégia hiányában a falu fennmaradásáért tett lépések a közösség erejéből tudnak megszületni, felismerve a helyi értékeket, adottságokat. A településfejlesztésért az EU-s támogatások felhasználásával-, vagy településtervezői eszközökkel lehet tenni, ugyanakkor fontos lenne a fejlesztések minisztériumokkal kapcsolatban álló keretbe illesztése, hogy részleges lehetőség nyíljon az EU-s pályázati rendszertől történő függetlenedésre.

A falukép fejlesztés a közösségek összekovácsolását is eredményezi, a fenntartható modellt a helyi közösségek, kistérségi összefogások is kezdeményezhetik. Fontos a falu lakóinak lelkesítése, a falukép értékének tudatosítása a jól működő vidéki életmód, gazdálkodás és épített környezet kialakításának érdekében.

A különbség a jövőképpen is megfigyelhető. Székelyföldön fenntartható és jövedelmező is lehet a hagyományos falukép őrzése, Magyarországon már felbomlottak a hagyományos formák és használat. A magyar falvakat tekintve az építészeti örökség élő használata csak nyomokban maradt fenn, a lebomlási folyamat útján jóval előrébb tart, annak vége felé közeledve. Igazi identitásképző erővel csak a városok rendelkeznek, a falu egyre többet vesz át a médiában is ideálisnak feltüntetett létformából.

⁵ A doktori iskola tematikus évében a közös alkotás során egy Somogy megyei kistelepülés, Nyim falu építészeti felmérését és lehetséges fejlődési irányainak kijelölését tűztük ki célul.

Összefoglalás

A konkrét példák vizsgálatából kiderül, hogy a fejlesztési stratégia hogyan válik gyakorlati programmá, milyen építészeti magatartásformák, politikai- és társadalmi háttér szükséges a célok megvalósítására. Szabályozással nem lehet szemléletet teremteni, csak példaadással, ugyanakkor ma már az egységes falukép szerepe kezd felértékelődni a közösségek szintjén is: egyrészt a régiség érték miatt (etikai-, esztétikai érték), másrészt a hagyományos népi kultúra felértékelődése miatt (hagyományőrzés), az új igényeket próbálják a hagyományos struktúrákhoz igazítani.

Hivatkozások

- *Stratégia a Hargita megyei műemlékvédelem számára*, Tövissi Zsolt, Csíkszereda, 2013
- *Településkép-védelmi projekt a Pogány-havas Kistérségben* - DVD, 2007
- *Pogány-havas Kistérség, Településkép fejlesztési stratégiaterv*, Szent István Egyetem, Ybl Miklós Építéstudományi Kar Településmérnöki és Építészeti Tanszék, 2007
- Albert Homonnai M: *Épített örökség és modernizáció*, Csíkszereda, 2009
- Ambrus Tünde: *Székely falutízesek*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2012
- Molnár Jenő: *Táj és társadalom*, Agora-UKE, Székelyudvarhely, 2004
- Reischl Gábor: *Mezőgazdaság és építészet*, Terc, 2010
- Dr. Reischl Gábor: *Gazdálkodó építészet*, TEMPUS SJEP, 09015/95, Architectural Ecology - Építészeti ökológia
- Urban Report #1 – The Poetics of Transition on the Run, 05. 2011, Péterffy Miklós - *Nations and Regions*, 32-37. p.